

УДК 39 (477)

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ТА ЗЕМСЬКИХ УСТАНОВ У РОЗВИТКУ ШКІРЯНОГО КУСТАРНОГО ПРОМИСЛУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Оксана СЕМЕНОВА

науковий співробітник відділу інформаційного забезпечення
та наукових комунікацій НДІУ

Анотація. У статті розглянуто заходи, що проводилися державними та земськими установами Київської, Чернігівської та Полтавської губерній з метою підтримки розвитку шкіряного кустарного промислу у другій половині XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: шкіряний кустарний промисел, законодавство, земство.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И ЗЕМСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ В РАЗВИТИИ КОЖЕВЕННОГО КУСТАРНОГО ПРОМЫСЛА СРЕДНЕГО ПОДНЕПРОВЬЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Оксана СЕМЕНОВА

научный сотрудник отдела информационного обеспечения
и научных коммуникаций НИИУ

Аннотация. В статье рассмотрены мероприятия, проводившиеся государственными и земскими учреждениями Киевской, Черниговской и Полтавской губерний с целью поддержки развития кожевенного кустарного промысла во второй половине XIX – начале XX в.

Ключевые слова: кожевенный кустарный промысел, законодательство, земство.

INITIATIVES OF GOVERNMENT AND ZEMSTVO INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES MIDDLE OVERDNIPRO LAND TANNING HANDICRAFT INDUSTRY

Oksana SEMENOVA

research officer of Department of Information Support and Scientific Communications of RIUS

Annotation. The article examines the government and Zemstvo activities to support tanning handicraft industry in Kyiv, Chernihiv and Poltava provinces in the second half of the 19th – early 20th centuries.

Key words: tanning handicraft industry, legislative acts, Zemstvo.

Шкіряний кустарний промисел мав важливе значення у забезпеченні потреб селян у хутряному одязі та шкіряному взутті. Заняття кустарною обробкою шкіри, шевством, кушнірством відігравали значну роль у соціально-економічній історії Чернігівської, Полтавської та Київської губерній Середньої Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст. Політика держави щодо кустарних промислів мала безпосередній вплив на його функціонування та розвиток.

До видань дорадянського періоду, що стосуються означеної тематики, належать дослідження М. Домонтовича [3], Д. Ярошевича [33], Л. Плавтова [19], які підкреслювали важливість підтримки промислу з боку держави для забезпечення його ефективного функціонування як запоруки економічного добробуту кустарів. Політика радянської влади щодо кустарної промисловості у 1920 – 1930 рр. характеризується активним дослідженням стану розвитку шкіряного промислу у зв'язку з необхідністю розбудови нової соціалістичної економіки, а перш за все – забезпечення населення предметами першої необхідності, попит на які не могла задовольнити ослаблена внаслідок Першої світової та громадянської воєн державна промисловість (праці О. Рибнікова [24; 25]). Пізніше окреслена проблематика розглядалася фрагментарно у контексті дослідження історії економіки та промисловості УРСР [9] та СРСР [6]. Сучасні дослідження державного регулювання кустарної промисловості представлені працями Ю. Ніколаєнко [10], В. Шеліхової [32], О. Малишева [7], проте вони містять аналіз політики уряду щодо кустарної промисловості загалом,

не вирізняючи при цьому окремі групи промислів, зокрема шкіряного. Це зумовило актуальність даної розвідки, автор якої ставить за мету визначити вплив соціально-економічної політики держави та діяльності державних установ на функціонування шкіряного кустарного промислу у складі Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.

У середині XIX ст. в Російській імперії розпочинається новий курс державної кустарної політики, спрямованої на створення сприятливого податкового режиму для дрібних товаровиробників. Ухвалене в 1863 р. (нова редакція – в 1865 р.) «Положення про податки за право торгівлі та промислів» передбачало розподіл промислових та торговельних підприємств на розряди та встановлення для кожного з них фіксованого податку. Відповідно до нього повністю звільнялися від оподаткування дрібні виробники, які не використовували праці найманих робітників і механічних або парових двигунів, а ті, хто використовував найману працю (від 2 до 16 чоловік) та займався дрібною торгівлею шкіряних виробів, зокрема дублених та сиром'ятних шкір, шкіряного товару для взуття, ременів, овчин, обкладалися диференційованим податком, який залежав від економічних показників виробництва та класу місцевості (наприклад, Київ відносився до 2 класу (податок 18 крб.); Звенигородський, Канівський, Київський, Черкаський повіти та м. Умань Київської губернії – до 3 класу (податок 15 крб.); Бердичівський, Радомишльський, Сквирський, Таращанський, Уманський, Чигиринський повіти та м. Біла Церква Київської губернії – до 4 класу (податок 10 крб.)) [20, с. 4 – 49].

У 60 – 70-х роках XIX ст. проводилися детальні обстеження сільських кустарних промислів з метою з'ясування їх ареалу поширення, масштабів розвитку тощо. Провідну роль у цій діяльності займали всеросійські наукові товариства, зокрема Вільно-економічне товариство, Російське географічне товариство, Товариство для сприяння російській промисловості й торгівлі, які почали проводити систематизовані дослідження стану кустарної промисловості. У 1872 р. при Міністерстві фінансів Росії була створена Комісія з вивчення кустарних промислів Департаменту торгівлі та мануфактур, до складу якої увійшли представники міністерств фінансів, державного майна, внутрішніх справ, а також відомі політики, статисти, урядовці. Саме Кустарна комісія стала осередком дослідження кустарних промислів у Російській імперії; результати її роботи були опубліковані у фундаментальному виданні «Труды комиссии по исследованию кустарной промышленности в России», що містить матеріал про різні галузі кустарної промисловості, зібраний у 23-х губерніях Російської імперії.

У 1888 р. управління кустарною промисловістю перейшло до Міністерства Державних Маєтностей [11; 12], діяльність якого щодо підтримки кустарних промислів полягала не лише у проведенні досліджень стану їхнього розвитку, але й у наданні кредиту кустарям, створенні низки інструкторських шкіл, кустарних музеїв, проведенні кустарних виставок тощо. Важливе значення мала організація поставок кустарних виробів різним державним та громадським установам [17, с. 189 – 195; 22].

У 1894 р. Міністерство Державних Маєтностей було реорганізоване у

Міністерство Землеробства і Державних Маєтностей, яким, за підтримки Кустарного комітету, було розроблено програму заходів, спрямованих на розвиток кустарної промисловості, серед яких: підтримка існуючих та відкриття нових шкіл для кустарів; підтримка кустарних майстерень; підтримка кустарних техніків, інструкторів, керівників пересувних майстерень; організація виставок кустарних виробів з метою їх подальшого збуту; постачання кустарям сировинних матеріалів; організація замовлень кустарями виробів для потреб державних відомств (наприклад, військового) [23, с. 11]. З метою ознайомлення громадськості зі станом як кустарної промисловості загалом, так і окремих промислів зокрема Міністерством були видані «Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России». Важливими для нашого дослідження є опубліковані в «Отчетах» праці В. Каталя, М. Пonomарьова, які не лише характеризують особливості функціонування шкіряного промислу у зазначених регіонах, але й містять рекомендації щодо покращення його стану: видання необхідної технічної літератури з вироблення шкір, відрядження до сільських місцевостей найкращих майстрів для ознайомлення кустарів з покращеними прийомами обробки шкіри та овчини, організація державного замовлення на кустарні вироби, створення хіміко-технічних лабораторій для надання кустарям консультацій щодо фарбування та дублення шкір, овчин тощо [5, с. 300, 301; 21, с. 351, 352].

У 90-х роках XIX ст. правове регулювання діяльності дрібних шкіряних підприємств здійснювалося на основі «Циркуляра Земского отдела от 23 января 1896 г. о порядке открытия крестьянами

при своїх усадьбах кожевенных заведений», відповідно до якого кустарі мали право вільно займатися шкіряним промислом, якщо вони не використовували механічний двигун та найману робочу силу [31, арк. 89].

Наприкінці XIX ст. починається активна співпраця земських та державних установ з питання підтримки кустарних виробників. Зокрема, земські установи через спеціальні склади допомагали кустарям у реалізації їхньої продукції, здійснювали державні замовлення на кустарні вироби. Також земства сприяли створенню кустарних артілей, кооперативів та мережі закладів ремісничої освіти.

На початку XX ст. земські установи починають активну роботу з обліку сільських кустарів та описів найбільш поширених промислів, результати якої друкувалися у спеціалізованих виданнях: «Кустарная промышленность в Киевской губернии: итоги анкетного и местного обследования, проведенного Киевской Губернской земской управой по поручению Губернского земского собрания» (1912 р.), «Краткий обзор кустарных промыслов Черниговской губернии» (1914 р.), «Обзор деятельности земств по кустарной промышленности» (1865 – 1897 рр., 1913 – 1916 рр.). До облікової та збиральницької роботи залучалися також місцеві статистичні комітети, які у «Памятных книгах», «Сборниках статистических сведений» розміщували економічний, статистичний та етнографічний матеріал про шкіряний кустарний промисел.

Активну позицію у сприянні розвитку кустарних промислів на селі зайняло Полтавське губернське земство. З метою з'ясування впливу кустарного шкіряного

промислу на навколишнє середовище та здоров'я сільських мешканців земство організувало збір матеріалу економічного та санітарного характеру, який був опрацьований та впорядкований В. Святловським [13, с. 311]. На основі аналізу матеріалів дослідник запропонував ряд заходів, спрямованих на підвищення професійного рівня кустарів, покращення санітарно-гігієнічних умов промислу, підвищення економічного рівня кустарних підприємств [28, с. 49]. Спеціально для навчання шкіряників покращеним прийомом обробітку різних типів шкір, зокрема юхти¹, сап'яну², лайки³, замші⁴, полуvalu⁵, хлібно⁶ та сокової підошов⁷, овчини⁸, конини⁹, до Полтавської губернії направлялися спеціалісти-техніки [2, с. 142]. Шевські навчальні майстерні були відкриті у м. Лохвиці, с. Степанівці Полтавського повіту, у с. Балянському цього ж повіту діяла шорно-шевська навчальна майстерня. У 1911 р. земськими зборами прийнято рішення відкрити шевську майстерню в с. Вергунах Хорольського повіту та організувати навчання шорного ремесла

¹ М'яка, тонка шкіра, вироблена зі шкур великої рогатої худоби, коней і свиней.

² Тонка, м'яка шкіра, що виробляється з овечих, телячих, лошаких шкур.

³ М'яка, еластична шкіра, що виробляється із шкур собак, ягнят, козенят.

⁴ Шкіра жирового дублення, має густий двосторонній невисокий ворс; вироблена із шкур оленів, лосів, диких кіз, овець.

⁵ Щільна волов'яча шкіра, використовувалася переважно для виготовлення підошов.

⁶ Підошовна шкіра, для виготовлення якої до дубового квасу додавали свіже борошно.

⁷ Підошовна шкіра, виготовлена шляхом дублення у кількох чанах із збільшенням концентрації соку від першого чану до останнього.

⁸ Вироблена овеча шкура.

⁹ Вироблена коняча шкура.

при училищі в с. Коржах Роменського повіту [14, с. 219, 222, 226, 227]. Проведені земством дослідження виявили недостатню кваліфікацію інструкторів шевського промислу, технічні знання яких давали можливість виготовляти лише грубе селянське взуття [14, с. 203]. Важливе значення земство надавало створенню шкіряних навчальних майстерень, у яких передбачалося виконувати всі роботи з обробітку шкіри. На думку управи, така організація виробництва могла покращити санітарно-гігієнічний стан жител кустарів та убезпечити навколишнє середовище від забруднення. Запрошені кваліфіковані майстри (інструктори) мали завдання навчити кустарів підвищення техніки виробництва та вироблення таких сортів шкір, як сап'ян, опойки¹⁰, замша, шагрень¹¹. Особливо підкреслювалася необхідність навчання кустарів утилізації відходів виробництва [13, с. 315, 316]. Одним із видів популяризації кустарної продукції було створення Історико-етнографічного музею Полтавського губернського земства, що містив зразки народного одягу, виробленого кустарями, зокрема шапок, чобіт, поясів [14, с. 206].

Дослідження шкіряного промислу Чернігівською земською управою виявило значне зменшення попиту на шевські кустарні вироби у зв'язку з проведенням залізничних доріг та завезенням великої кількості шевських виробів з інших губерній. Основними заходами для покращення стану кустарного шевства, на думку земства, були: забезпечення кустарів сировиною, обіговим капіталом,

¹⁰ М'яка шкіра, вироблена зі шкур молодняка великої рогатої худоби, найчастіше – молочних телят.

¹¹ М'яка шкіра рослинного дублення, вироблена з овечих шкур.

покращеними шевськими інструментами, організація артілей, забезпечення збуту виробів (перш за все шляхом організації державних замовлень, зокрема на виготовлення чобіт для військового відомства) [13, с. 295]. Наприкінці XIX ст. на Чернігівщині діяли засновані земством шевсько-швейна майстерня в с. Тихоновичі Сосницького повіту, шевські майстерні в с. Ваганичі та Яриловичі Городнянського повіту [30, арк. 156; 4, с. 10, 13]. У майстерні с. Ваганичі навчання проводилося інструктором – колишнім старшиною шевського цеху, запрошеним з м. Гомеля, який отримував від земства платню у розмірі 240 крб., а також забезпечувався житлом (для порівняння: інструктором майстерні в Тихоновичах був швець, який сам навчався ремеслу. За роботу він отримував 15 крб. та забезпечувався житлом). До навчання у майстерні, яке тривало три роки та було безкоштовним, допускали підлітків зі шкільною освітою, а також шевців, які хотіли вдосконалити свою майстерність. Тим, хто не міг відвідувати заняття цілорічно, дозволялося навчатися лише у зимові місяці. Спершу учні вчилися шити на окремих шматочках шкіри, потім переходили до дрібного ремонту взуття (накладання латок), пришивання окремих елементів чобіт та черевиків (підшови, підбори), на третьому році навчання вони викроювали деталі взуття (черевиків, венгерок, штиблет) та зшивали їх вручну або на машинці. В разі успішного закінчення навчання випускники отримували свідоцтво майстра-шевця та безкоштовний набір інструментів, щоб розпочати власну справу [4, с. 10 – 14].

У зв'язку з недостатнім фінансуванням кустарні промисли Київської

губернії мали слабку підтримку з боку земських установ. У 1912 р. на потреби кустарної промисловості губернії земством виділялося приблизно 3 тис. крб. на рік (для порівняння: цього року Чернігівським земством на організацію лише сільськогосподарських виставок було використано 2900 крб.), причому промисли з обробки шкіри залишилися практично поза увагою земської управи. Незважаючи на недостатнє фінансування, у 1912 р. земством було проведено обстеження стану розвитку низки кустарних промислів, у тому числі шкіряного, зокрема, визначено ареал його поширення, кількісний та соціальний склад кустарів, досліджено форми та технологію виробництва, асортимент виробів, умови закупівлі сировини та збуту продукції, а також запропоновано заходи щодо покращення стану розвитку шевського та шкіряного промислу губернії [26]. Реалізація цих заходів розпочалася зі створення кустарного комітету при губернському земському управлінні в 1913 р., відкриття складу кустарних виробів, організації низки пересувних майстерень [16, с. 181, 182]. Зокрема, на Київщині діяли шевська майстерня в с. Стави Київського повіту, шевська майстерня в с. Насташки Васильківського повіту, шевська пересувна майстерня губернського земства в м. Обухові, кожум'яцька пересувна майстерня в м. Богуславі, кожум'яцька майстерня губернського земства в м. Білій Церкві, метою яких було підвищення рівня техніки виробництва (навчання кустарів вдосконаленим способом вироблення шкіри, ознайомлення із покращеними засобами виробництва, зокрема швейними машинками), якості виготовлення шевських виробів, сприяння кустарям у

їх збуті. Важливе значення у цьому процесі мало Київське кустарне товариство, яке через свій склад допомагало кустарям у збуті товару, а також забезпечувало їх необхідними інструментами, матеріалами (дубильними речовинами, фарбами) [15, с. 74 – 85].

Аналіз опрацьованих матеріалів, у яких висвітлено політику державних та земських установ щодо кустарних промислів у другій половині XIX – на початку XX ст., дає змогу дійти висновку, що державна та громадська ініціатива сприяла покращенню стану розвитку шкіряного кустарного промислу. Найбільш дієвими засобами популяризації кустарного шкірообробництва серед сільського населення були: створення безкоштовних навчальних майстерень для навчання кустарів вдосконалених технік вироблення шкіри та пошиття взуття; організація кустарних складів для збуту шкіряної продукції; проведення кустарних виставок з метою ознайомлення громадськості з кращими зразками шевського промислу. Комплекс цих заходів викликав різке збільшення кількості кустарів, зайнятих шкірообробним, шевським та овчинним промислами: у 1910 р. в Полтавській губернії нараховувалося 11641 кустар, з них шкіряників – 206, овчинників – 286, шевців – 10470 [24, с. 66, 67] (для порівняння: у 1898 р. шевців – 814, шкіряників та овчинників – 53 [29, с. 4]). У 1912 р. в Київській губернії – 8512 кустарів (шкіряників – 854, овчинників – 180, шевців – 7412) [24, с. 40, 41] (порівняймо: 1859 р. – приблизно 800 кустарів-шкіряників [27, с. 90, 91]). У 1913 р. в Чернігівській губернії нараховувалося: шкіряників – 548, овчинників – 751, шевців – 17308 [24, с. 108, 109] (порівняймо:

у 1898 р. – 800 кустарів-шкіряників та близько 3000 шевців [18, с. 23, 28]).

Шкіряний промисел значно посилив свої позиції в період Першої світової війни, яка завдала значних втрат фабрично-заводській промисловості, проте поставила у вигірне становище кустарну промисловість: у цей час збільшується кількість ремісничих і кустарних майстерень, шевських артілей, які виконували державне замовлення на виготовлення армійського обмундирування (взуття, хуряних шапок, кожушанок, рукавиць тощо) [1, с. 329; 8, с. 10, 11].

Отже, сукупність заходів, які проводилися державними установами та губернськими, повітовими, волосними земствами, зумовили масштабний розвиток шкіряного кустарного промислу в Київській, Чернігівській та Полтавській губерніях у другій половині XIX – на початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородаєвський С. Історія кооперації / С. Бородаєвський. – Прага: Український громадський видавничий фонд, друкарня «Легіографія», 1925. – 438 с.
2. Голицын Ф. Кустарное дело в России / Ф. Голицын. – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1904. – Т. I. – 256 с.
3. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Черниговская губерния / М. Домонтович. – СПб.: Типография Ф. Иерсона, 1865. – 686 с.
4. Земский сборник Черниговской губернии. – 1899. – №1. – 86 с.: табл.
5. Каталей В. Кустарная промышленность Полтавской и Черниговской губерний. Исследования 1889 г. / В. Каталей // Отчёты и исследования по кустарной промышленности в России. – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1892. – Том I. – С. 283 – 304.
6. Лященко П. История народного хозяйства СССР / П. Лященко. – М.: Госполитиздат, 1947. – Т. I. – 663 с.; Лященко П. История народного хозяйства СССР / П. Лященко. – М.: Госполитиздат, 1948. – Т. II. – 738 с.
7. Малишев О. Кустарничество Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. і в СРСР у 20-ті роки XX ст.: проблеми державної економічної стратегії // Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 6. – С. 36 – 40.
8. Моргун О. Нарис історії промислової кооперації України / О. Моргун. – Мюнхен: Друкарня «Logos», 1966. – 270 с.
9. Нариси розвитку народного господарства Української РСР. – К.: Видавництво АН УРСР, 1949. – 579 с.; Нестеренко О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX – на початку XX ст. / О. Нестеренко. – К.: Держполітвидав УРСР, 1952. – 180 с.; Нестеренко О. Розвиток промисловості на Україні / О. Нестеренко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – Ч. I. Ремесло і мануфактура. – 495 с.
10. Николаєнко Ю. Політика уряду Російської імперії по відношенню до селянських промислів у 70 – 90 роках XIX ст. / Ю. Николаєнко // Сумська старовина. – 2009. – №XXVI – XXVII. – С. 102 – 105.
11. О порядке заведования кустарными промыслами // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Государственная типография, 1888. – Собрание 3. – Т. 8. – №5080. – С. 108.
12. Об организации управления делами кустарной промышленности // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Государственная типография, 1894. – Собрание 3. – Т. 11. – № 7696. – С. 254.
13. Обзор деятельности земств по кустарной промышленности (1865 – 1897). – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1897. – 398 с.
14. Обзор деятельности земств по кустарной промышленности. – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1913. – Ч. I. – 279 с.

15. Обзор деятельности земств по кустарной промышленности. – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1914. – Ч. II. – 311 с.
16. Обзор деятельности земств по кустарной промышленности. – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1916. – Ч. III. – 239 с.
17. Обзор деятельности Министерства Государственных Имуществ (ныне Министерство Земледелия и Государственных Имуществ) в царствование Императора Александра III (1881 – 1894). – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1901. – 295 с.
18. Пакульский Н. Краткие очерки кустарных промыслов Черниговской губернии / Н. Пакульский. – К.: Типография И.И. Горбунова, 1898. – 123 с.
19. Плавтов Л. Краткий обзор кустарных промыслов Черниговской губернии / Л. Плавтов. – Чернигов: Типография губернского земства, 1914. – 32 с.
20. Положение о пошлинах за право торговли и других промыслов со всеми позднейшими изменениями и дополнениями. – Харьков: Типография К. Счасни, 1869. – 82 с.
21. Пономарев Н. Кустарные промыслы Курской и Киевской губерний. Исследования 1889 – 1890 гг. // Отчёты и исследования по кустарной промышленности в России. – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1892. – Том I. – С. 317 – 353.
22. Правила по предоставлению кустарям поставок для военного ведомства // Полное собрание законов Российской империи. – СПб.: Государственная типография, 1900. – Собрание 3. – Т. 17. – №14462. – С. 535 – 536.
23. Правительственное содействие кустарной промышленности за десять лет (1888 – 1898). – СПб.: Типография В. Киршбаума, 1898. – 178 с.
24. Рыбников А. Мелкая промышленность и ее роль в восстановлении русского народного хозяйства / А. Рыбников. – М.: Типография Товарищества «Кооперативное издательство», 1922. – 52 с.
25. Рыбников А. Мелкая промышленность России. Сельские ремесленно-кустарные промыслы до войны / А. Рыбников. – М.: Издательство Наркомзема «Новая деревня», 1923. – 118 с.
26. Сапожный, сыромятно-шорный и кожевенный промысел // Кустарная промышленность в Киевской губернии: Итоги анкетного и местного обследования, проведенного Киевской Губернской земской управой по поручению Губернского земского собрания. – К.: Тип. насл. К. Круглянского, 1912. – С. 177 – 200.
27. Сборник статистических сведений о Киевской губернии за 1859 год. – К.: Типография губернского управления, 1861. – 281 с.
28. Святловский В. Кустари-кожевенники Полтавской губернии / В. Святловский. – Полтава: Типо-литография И. Дохмана, 1894. – 58 с.
29. Сосновский М. Опыт исследования промыслов сельского населения Полтавского уезда / М. Сосновский. – Полтава: Типо-литография губернского правления, 1898. – Т. I: Общий очерк сельских внеземледельческих промыслов в Полтавском уезде. – 75 с.
30. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 337, оп. 1, т. 2, спр. 2397.
31. Центральний державний історичний архів, м. Київ, ф. 574, оп. 1, спр. 4.
32. Шеліхова В. Дослідження розвитку селянських промислів Лівобережної та Слобідської України в Російській імперії (1860 – 90-ті рр.) / В. Шеліхова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – №XXXV. – С. 343 – 346.
33. Ярошевич Д. Кустарный промысел в Полтавской губернии. Очерк / Д. Ярошевич // Вестник Европы. – СПб., 1902. – Том IV. – С. 5 – 28.

REFERENCES

1. BORODAIJEVSKYI, S. (1925) *History of Cooperatives*. Prague: «Lehiographiia», 438 p. [in Ukr.]

2. GOLITSYN, F. (1904) *Handicraft Industry in Russia*. Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma, 256 p. [in Russ.]
3. DOMONTOVICH, M. (1865) *Materials for Geography and Statistics of Russia*. Chernihiv Province. Saint Petersburg: tipografiya F. Iersona, 686 p. [in Russ.]
4. *Collected Book of Chernihiv Zemstvo* (1899). № 1. 86 p. [in Russ.]
5. KATALEY, V. (1889) *Handicraft Industry in Poltava and Chernihiv Provinces*. In: *Reports and Investigations of Handicraft Industry in Russia*. Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma. Volume 1. pp. 283 – 304 [in Russ.]
6. LYASHCHENKO, P. (1947) *History of National Economy of the Soviet Union*. Moscow: Gospolitizdat. Volume 1. 663 p.; LYASHCHENKO, P. (1948) *History of National Economy of the Soviet Union*. Moscow: Gospolitizdat. Volume 2. 738 p. [in Russ.]
7. MALYSHEV, O. *Handicraft Industry in the Late 19th – Early 20th Centuries Russian Empire and in the Soviet Union in the 1920's: Problems of State Economic Strategy* (2011). In: *Historical Archive: Collected Papers*. № 6. pp. 36 – 40 [in Ukr.]
8. MORHUN, O. (1966) *Outlines of History of Industrial Cooperation of Ukraine*. Munich: Logos, 270 p. [in Ukr.]
9. *Outlines of Development of the USSR's National Economy*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR, 579 p. [in Ukr.]; NESTERENKO, O. (1952) *Development of Capitalist Industry and Formation of Proletariat in the Late 19th – Early 20th Centuries Ukraine*. Kyiv: Derzhpolityvdav URSSR, 180 p. [in Ukr.]; NESTERENKO, O. (1959) *Development of Industry in Ukraine*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR. Volume 1. Crafts and Handicrafts. 496 p. [in Ukr.]
10. NIKOLAIENKO, YU. (2009) *Policy of Government of the Russian Empire towards Rural Handicraft Industry in 1870's – 1890's. Sumska starovyna*. № XXVI – XXVII. pp. 102 – 105. [in Ukr.]
11. Concerning Order of Supervision over Handicraft Industries (1888). In: *Complete Collection of Laws of the Russian Empire*. Collection 3. Volume 8. № 5080. p. 108 [in Russ.]
12. Concerning Organization of Management of Handicraft Industry (1894). In: *Complete Collection of Laws of the Russian Empire*. Collection 3. Volume 11. № 7696. p. 254 [in Russ.]
13. *Review of Zemstvo Activities on Handicraft Industry in 1865 – 1897* (1897). Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma, 398 p. [in Russ.]
14. *Review of Zemstvo Activities on Handicraft Industry* (1913). Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma. Vol. 1. 279 p. [in Russ.]
15. *Review of Zemstvo Activities on Handicraft Industry* (1914). Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma. Vol. II. 311 p. [in Russ.]
16. *Review of Zemstvo Activities on Handicraft Industry* (1916). Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma. Vol. III. 239 p. [in Russ.]
17. *Review of Activities of Ministry of State Property under the reign of Emperor Aleksandr III (1881 – 1894)*. Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma, 1901, 295 p. [in Russ.]
18. PAKULSKIY, N. (1898) *Brief Outline of Handicraft Industries in Chernigov Province*. Chernigov: tipografiya I. Gorbunova, 123 p. [in Russ.]
19. PLAVTOV, L. (1914) *Brief Overview of Handicraft Industries in Chernigov Province*. Chernigov: tipografiya gubernskogo zemstva, 32 p. [in Russ.]
20. *Regulation on trading fees as amended and supplemented* (1869). Kharkov: tipografiya K. Schasni, 82 p. [in Russ.]
21. PONOMAREV, N. (1892) *Handicraft Industries in Kursk and Kiev Provinces*. In: *Reports and Investigations of Handicraft Industry in Russia*. Saint Petersburg: tipografiya V. Kirshbauma. Volume 1. pp. 317 – 353 [in Russ.]
22. *Rules for Provision of Government Orders to Handicraftsmen for Military Needs* (1900). In: *Complete Collection of Laws of the Russian Empire*. Collection 3. Volume 17. № 14462. pp. 535 – 536. [in Russ.]
23. *Government Assistance to Handicraft Industry over the Last 10 Years* (1888 – 1898)

(1898). Saint Petersburg: tipografiya V. Kirsh-
bauma, 178 p. [in Russ.]

24. RYBNIKOV, A. (1922) *Light Industry and Its Role in Recovery of Russian National Economy*. Moscow: Kooperativnoe izdetelstvo, 52 p. [in Russ.]

25. RYBNIKOV, A. (1923) *Light Industry in Russia. Rural Handicraft Industries before the War*. Moscow: Novaya derevnya, 118 p. [in Russ.]

26. Shoemaking, Saddlery and Tanning Industries (1912). In: *Handicraft Industry in Kiev Province: Results of Investigation Held by Kiev District Zemstvo*. Kiev: tipografiya naslednika K. Kruglyanskogo, pp. 177 – 200. [in Russ.]

27. *Kiev Province Statistical Book for the 1859 (1861)*. Kiev: tipografiya gubernskogo upravleniya, 281 p. [in Russ.]

28. SVYATLOVSKIY, V. *Artisans-Tanners of Poltava Province*. Poltava: tipo-litografiya I. Dokhmana, 58 p. [in Russ.]

29. SOSNOVSKIY, M. (1898) *Investigation of Rural Handicrafts in Poltava Province*. Poltava: tipo-litografiya gubernskogo pravleniya. Vol. I. 75 p. [in Russ.]

30. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.

31. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.

32. SHELIKHOVA, V. (2013) Study of Development of Rural Handicrafts of Left-Bank and Sloboda Ukraine in 1860 – 1890. In: *Research Papers of Historical Faculty of Zaporizhzhia National University*. № XXXV. pp. 343 – 346 [in Ukr.]

33. YAROSHEVICH, D. (1902) *Handicraft Industries in Poltava Province*. Vestnik Yevropy. Vol. IV. pp. 5 – 28 [in Ukr.]

O. Semenova

Initiatives of Government and Zemstvo Institutions in the Context of Development of the Second Half of the 19th – Early 20th Centuries Middle Overdnipro Land Tanning Handicraft Industry

Abstract

The article examines the government and Zemstvo activities to support tanning handicraft industry in Kyiv, Chernihiv and Poltava Provinces in the second half of the 19th – early 20th centuries.

State policy concerning handicraft industries was determined, first of all, by interest of the government in their development. It caused appearance a number of regulatory documents aimed at creation of favorable tax regime for small-scale producers: artisans-tanners who didn't use engines and wage workers were exempted from taxes; those who hired workers and traded in leather goods paid differentiated taxes. The investigations held in Kyiv, Chernihiv and Poltava Provinces allowed to define the state of tanning handicraft industry, its needs and to develop the support program as well.

Zemstvo played important role in that process as it provided information on areas of spread of tanning industry, number of tanners, their economic state, a choice of leather and fur goods, their local and regional peculiarities. Zemstvo institutions carried out a number of support activities, namely, they founded shoemaking and tanning workshops to familiarize handicraftsmen with improved manufacturing technologies. They also organized store houses to market goods, arranged exhibitions and founded museums to demonstrate the public the best samples of tanning handicraft industry. Besides, Zemstvo provided government orders for manufacturing of hand-made leather and fur goods for army needs. Such initiatives of government and Zemstvo institutions caused a widespread development of tanning handicraft industry in Kyiv, Chernihiv and Poltava Provinces in the second half of the 19th – early 20th centuries.